

hriboviti pokrajini. Delovna soba je zapuščena v njej, spremenila se je v muzej. Melanholično gleda veliki tehnik iz slike na obiskovalca.

Pupin je mrtev. Mrtev je njegov svet. Amerika je še v razvalinah, ki jih je povzročila svetovna gospodarska kriza, polom individualističnega gospodarstva, ki nikjer na svetu ni tako zelo dozorelo kot v Ameriki zadnje prosperitete.

Zlati dolar je mrtev. Človeštvo ne mara več izkoriščanja. Privilegiji so postali nemogoči. Tudi patenti so privilegiji. Tesla jih nikoli ni maral. Nasilje je vsemu človeštvu ogabno. Sporazum med posamezniki je postal nujno potreben.

Tesla sedi v svoji skromni delovni sobi, na vrhu nebotičnika hotela New-Yorker in skrb mu je nagubala čelo, ki ga leta niso mogla razorati. Njegov genij mu je zgradil najveličastnejšo idejo tehnike, prenos energije brez žice, brez izgub. Bridke življenjske izkušnje mu pa šepečejo: Pazi! Energija dela. Energija odvzema trudnim človeškim rokam delo za vsakdanji kruh. Energija pa tudi razdira, uničuje. Tudi uničevanje, razdiranje je delo. Prenos energije brez žice je tudi streljanje.

Stari Tesla vidi vse to. Vedno je videl mnogo, mnogo, česar nihče poleg njega ni opazil. Rad bi blagoslavljal, boji se pa, da se bo blagoslov v rokah ljudi spremenil v prokletstvo. Težke mu morajo biti samotne ure.

Osemdeset let mu leži na slokih ramah. Premalo. Še šestdeset bi jih rad naložil, samo da bi videl, kaj bo, kaj bodo prinesle njegove največje ideje, blagoslov ali prokletstvo. Okoli njega hrumi nebrzdano življenje, iz daljave čuje grmenje evropskih topov. Tesle je strah.

V Washingtonu smo se nekoč razgovarjali o Tesli. Američani so bili vsi polni spoštovanja in občudovanja. Nekdo pa je menil: „Tesla živi v deželi sanj.“ Nisem mu ugovarjal.

Tesla sanja. Njegove sanje so se doslej še vse uresničile. Sanje osemdesetletnega Tesle so težke, burne. Plaho se oglašča v njih nezlomljiv optimizem. Daj bog, da se uresniči!

Življenje in delo Venca Poviškaja

Ciril Kosmač

(Nadaljevanje)

4

Še preden je Venc dopolnil dvajseto leto, so ga poklicali na nabor, da ga bodo pregledali in dognali, če je sposoben braniti svojo domovino. Ko mu je pismonoša izročil poziv, je Vencu vztrepetala roka, njegovo srce pa je zahrepenelo, da bi šel ta kelih od njega. Res da se mu je s tem odpirala

pot med dozorele ljudi — toda ali mar ni človeku pri vsakem koraku, s katerim dokazuje svojo zrelost, nekam nerodno pri duši?

Venc je ves dan zbegano usmajal po izbi, segal z debelimi prsti v svoje mastne črne lase in se prvič v življenju zatekel k svoji pameti po rešitev: tolkel se je po čelu in stresal glavo — toda njegova pamet je spala spanje pravičnega in se ni hotela predramiti. V deželi je že zdavnaj vladala razkošna pomlad, Venca pa je vselej, kadar je njegovo oko zagledalo poziv na črvivi mizi, tako ledeno spreletelo, da se je stisnil k peči; peč je bila seveda mrzla, toda Venc tega niti opazil ni.

Teta Marjanca se je čez mero prizadevala, da bi svojemu nečaku olajšala gorje: stepla je pet jajec, dodala obilo armanca in peteršilja in mu ocvrla krasno „frtaljo“, ki je bila pravi užitek za oko in usta; skuhala mu je pristne črne kave ter mu tudi z vsemi svojimi razumskimi silami ponižno priskočila na pomoč, se pravi: svetovala mu je, naj zaupa v božjo voljo. Te pomoči je bil Venc v svojem življenju že večkrat deležen — toda v tistem trenutku se mu je božja volja zazdela tako šibka in brezpomembna, da je Marjanco ostro pogledal izpod čela ter se kakor odrasel in pameten človek užaljeno zadril nanjo, naj nikar ne brije norcev iz njega.

„Božja volja! Saj gre za res — in —“ je zacepetal z nogami, obupano razširil svoje lopataste roke in pogledal v kot nad mizo, kjer je pod težkimi oblaki zaprašene pajčevine visel zakajen Kristus iz porcelana. Tisti Kristus ga je očitno tako prevzel, da je požrl kletvino, ki mu je ležala na jeziku. Svoji jezi pa je dal duška s tem, da je porinil krožnik po mizi in trmasto rekel:

„In „frtalje“ tudi ne maram, da boš vedela.“

Te besede so Marjanco globoko ranile, vendar se je kot plaho bitje spoštljivo umaknila pred prvim moškim nastopom svojega nečaka. Na tihem pa je sklenila, da bo opravila devetdnevnicu za srečen konec nevarnosti, ki grozi njenemu Vencu.

Ko se je znočilo, se je Venc na skrivaj potegnil h Graparjevemu Petru, da se posvetuje z njim, kaj naj ukrene. Nemara pa je le kje kakšna rešitev in če je, bo Peter gotovo vedel zanjo.

V Graparjevi kleti je naletel tudi na Šmonovega Izidorja. Ko je vstopil, sta fanta komaj zadržala smeh in ga pretirano resno vprašala, kaj ga je prignalo.

„Kaj — vidva nič? —“ je zajeceljal Venc, segel v žep po poziv, ga razgrnil in tako previdno položil na mizo kakor bi bil iz stekla.

„Že, že, —“ je malomarno dejal Izidor. „Toda kaj naj s tabo počno, tega pa res ne vem?“

„Saj prav to sem mislil,“ je Venc naglo pograbil za besedo. „Ali ne bi lahko kar vidva povedala, kako je z mano?“

„Ha, dragi moj, kar tako pa ta stvar tudi ne gre,“ je rekel Izidor. „Tam te hočejo videti in sicer nagega, popolnoma nagega, da boš vedel. Kdo ve, nemara te še vzamejo. Če ne boš za drugo rabo, boš pa drva nosil.“

„Saj nisem za nobeno rabo. In teta Marjanca je rekla, da me sploh ne vzamejo,“ je zastokal Venc in se tako plašno prestopil kakor bi stal pred župnikom.

„Marjanca naj se briga za svetnike, pa ne za vojake,“ se je strogo obregnil Izidor. „Med vojno so pobrali vse. Še Obrekarjev Matevž je z berglami skakal za vojaškimi kravami.“

Zadnje Izidorjeve besede so Venca tako prizadele, da je prebledel in sedel v zdič. Če so pobrali Matevža, bodo brez dvoma tudi njega.

„Ja, ja,“ se je oglasil Peter, „ti se kar lepo umij in očedi, da ne boš smrdel generalom pod nos.“

Zdaj pa je bilo Vencu že dovolj. Zajecjljal je nekaj nerazumljivega, skočil iz zdiča, pograbil poziv z mize in stopil k vratom.

„Kam te pa hudič nese? Kaj ne poznaš nobene šale, trapa trapasta. Saj nisi več otrok!“ je zakričal Izidor.

Venc se je okrenil in ker sta se fanta dobrohotno nasmehnila, se je tudi njemu razjasnil obraz.

„Kaj je bila res samo šala?“ je nezaupno vprašal s svojim zamolklim glasom.

„Seveda. Šala in ne šala, kakor se pač vzame. Saj s tem se lahko celo izmažeš,“ je dejal Izidor in pahnil Petra s komolcem.

„Kaj, izmažem?“ je Venc stopil bliže in spet položil poziv na mizo.

„Kajpak. Saj to je vendar bolezen. Vode ne držim, porečeš, in stvar bo opravljena.“

„Ka-kaj? Vode ne držim, porečem — in to kaj zaleže?“

„Zaleže? Seveda zaleže.“

„Seveda, seveda,“ je veselo pritrdil Venc, se zagnal v zdič in začel govoriti o svoji bolezni malone s spoštovanjem in ponosom. Razlagal je na dolgo in na široko, kako se je po navodilih Pajntarjeve Jere zdravil s koprivami: večer za večerom je hodil v zapuščeni vrt, se skrtil za stranišče, si slekel hlače, dvignil srajco in se tako dolgo bičal po nagem spodnjem telesu, da je skoraj onemel od bolečine — porabil je vse koprive, toda koristilo ni nič.

Izidor in Peter sta se mu dolgo smejala in se na tihem čudila njegovi zgovornosti. Potem pa sta le ustavila poplavo njegovih besedi in rekla, da se morajo pomeniti tudi o tem, kako se bodo vozili na nabor. Toda o tej stvari niso dolgo razpravljali: sklenili so, da bodo najeli Mojega Jezusa in njegovo Mico.

„Kaj pa Pologarjev?“ je vprašal Venc. „Saj ta je tudi našega letnika.“

„Pologarjev?“ je zamahnil Peter. „Ta se gotovo ne bo maral voziti z nami. Še vprašat ga ne gremo. Magnat naj se vozi po svoje, proletarci se bomo pa po svoje.“

„Tako je!“ je pribil Izidor in tako krepko položil svojo koščeno roko Vencu na rame, da je ta preplašeno odskočil in si zategnil pas.

S tem je bil dnevni red izčrpan, težko posvetovanje zaključeno in Peter je skuhal črne kave, da so se pokrepčali. Potem je šel Venc domov, Izidor in Peter pa sta se napotila k Mojemu Jezusu, da se pomenita z njim zaradi vožnje.

Vencu njegova bolezen kar ni dala miru. Ko je prišel domov, je hrupno zaloputnil vrata in se po škripajočih stopnicah napotil naravnost k teti Marjanci. Nikakor se ni mogel premagati, da je ne bi pri priči zbudil in ji razložil, kako se bo rešil vojaščine. Marjanca se je njegovega hrupnega prihoda tako prestrašila, da je pograbila rožnivenec, priporočila dušo bogu in potegnila odejo čez glavo. Venc pa je obstal sredi mesečine, ki je razsvetljevala sobo in izdrdral vse, kar je vedel o svoji bolezni.

„Vode ne držim, porečem, in stvar bo opravljena,“ je veselo zaključil.

Marjanca je počasi prišla k sebi in doumela o kakšni rešitvi Venc tako navdušeno govori.

„Saj, saj,“ je mrmrala izpod odeje. „Ali ti mar nisem rekla, da zaupaj v božjo voljo. Bog že ve kaj dela. In — vsakih sedem let vse prav pride, bi dejal tvoj rajni oče. In zdaj lezi!“

„Pa umiti se bom moral, dobro umiti. Tople vode. V škafo,“ je neizprosno nadaljeval Venc.

„Seveda, seveda, v škafo. Nikar ne skrbi. Pa lezi, lezi,“ je nestrpno rekla Marjanca in komaj nagnala zgovornega Venca od svoje deviške postelje.

Medtem ko je Venc ležal na deskah na mrzli peči, strmel v mesečino, ki je lila skozi okno na široko mizo, in odganjal ščurke, ki so ga vztrajno naskakovali od vseh strani, sta Peter in Izidor prišla do gostilne Mojega Jezusa. Iz hiše se je razlegal tak vrišč, da sta obstala med oleandri pred vežnimi vrati in se spogledala.

„Govoril boš ti — ali pa prideva rajši jutri,“ je rekel Peter in se hotel vrniti.

„Kaj se bojiš? Saj to nič ni. Požrl te ne bo,“ je dejal Izidor in samozavestno stopil v vežo. Peter se je tudi ojunačil in stopil za njim.

Ko sta prišla do odprtih kuhinjskih vrat, sta se ustavila na pragu. Moj Jezus je bil pijan: jokal je, kričal in preklinjal, skratka: bil je v svojem normalnem večernem razpoloženju. Sedel je za široko mizo in pretakal tako obilne solze, da se mu je obraz svetil kakor koscem sredi poletnega dneva. Od časa do časa je planil kvišku, otepal s kratkimi zalitimi rokami kakor

bi odganjal nevidne napadalce, in se drl na Zinko, ki je slonela pri štedilniku, držala v rokah razcefrano knjigo in brala.

„Ti, slišiš ti, poguznica poguznjena, kdo me je uničil, a? Odgovori! Rečem ti, odgovori!“

In ker se Zinka niti najmanj ni zmenila za njegovo vprašanje, si je Moj Jezus odgovoril sam:

„Tvo-ja sta-ra. Slišiš: tvo-ja sta-ra! Da, če bi te lajdre ne bilo, bi moja Pepa ne zbežala. O, moja Pepa! O, moj Jezus! Prokleta Banja Luka!“

In Moj Jezus je ob spominu na pobeglo ženo pretresljivo zatrobil in iz njegovih drobnih sivih oči, ki so bile neusahljivi vir solza, sta se udrla dva nova curka, ki jih je razmazal po svojih okroglih licih in zalil svoje redke ščetinaste brke, ki so mu kakor trske štrleli izpod čokatega nosu. Nato se je skrušeno zrušil na samega sebe in napajal mizo s solzami.

„Kaj pa vidva ob tej pozni uri? Saj je že zaprto,“ se je Zinka zaničljivo obregnila ob fanta, ki sta stala na pragu in nista vedela, ali bi vstopila ali ne.

„Midva — — —“ je zamrmral Izidor, toda preden je izgovoril, je Moj Jezus znova planil pokonci in se zadril:

„Kaj pa vidva, a? Ven!“ je zakričal in udaril s pestjo po mizi.

„Saj jih gonim,“ je rekla Zinka.

„Ti jih goniš?“ je zaropotal Moj Jezus. „Kdo je gospodar v hiši? A? Kar pogledjta jo! Komaj čaka, da se poberemo, da se bo lahko pojala z žandarji. Nič ne pojdetaj! Zdaj se bomo kam peljali. Polde! Polde, naprezi!“ in Moj Jezus se je kobacal izza mize.

„Nič se ne boste peljali! Hebnita ga nazaj na klop!“ je ukazala Zinka Petru in Izidorju.

Fanta sta se spogledala, potem pa sta le potisnila Mojega Jezusa za mizo. Mož je znova zatulil, da ga tirajo naravnost v grob, toda Zinke ta tožba niti najmanj ni ganila: okrenila se je k fantoma in rekla, naj pri priči izgineta. Izidor bi sicer rad rešil svoje dostojanstvo, toda še preden je našel primerno besedo, je Zinka zaloputnila vrata. Ko sta se znašla na cesti, se je Izidor obrnil k Petru in rekel:

„Vidiš, take so babel!“

Janez Hvala, ali Moj Jezus, kakor so ga imenovali zaradi tega, ker je imel ti dve besedi zmeraj na jeziku, je bil drugi sin premožnega kmeta. Oče je trdil, da ni za zemljo in zato mu je postavil ob cesti prostrano hišo in mu rekel, naj se posveti kakšni obrti. Moj Jezus o obrti ni dolgo premišljeval: posvetil se je gostilni, ker se mu je zdela ta obrt lahka ter hkratu zabavna in dobičkanosna. Poročil se je s Pepo, s svojo ljubeznijo iz mladih dni — toda ta dolga in idealna ljubezen ni rodila zaželenih sreč. Zakon se je kmalu omajal; kriva je bila kajpak žena, ker ni hotela roditi otrok, kakor je v pijanih urah zatrjeval Moj Jezus. Njegova očetovska strast pa je bila tako nepotešljiva, da je začel popivati in siliti v druge ženske. In

ker je Kočarica že večkrat dokazala svojo plodovitost — saj je že pred zakonom rodila dvoje otrok: Zinko in Justino — se je Moj Jezus zatekel k njej in prav v kratkem času prišel do sina, ki je bil brez dvoma samo njegov: sive drobne oči, veveričji zobje in krive noge so bili neovrgljivi dokazi. Pepa je to sramoto molče prenašala dolga leta, sredi vojnega hrupa pa je izkoristila priliko in izginila. Moj Jezus se je najprej nasmehnil, ker je bil prepričan, da se bo žena v kratkem vrnila, toda minili so meseci in meseci, Pepe ni bilo — in Moj Jezus se je bridko razjokal. Spočetka so govorili, da živi nekje v Trstu, potem v Milanu, nazadnje pa je Moj Jezus „izvedel“, da živi v Banja Luki — in sicer ne sama. Ta vest ga je tako prizadela, da se je še globlje pogreznil v pijačo; popival je, se prevažal s kolesljem, jokal in preklinjal:

„O, moj Jezus. Prokleta Banja Luka!“

Obrt je šla kajpak rakovo pot — in hiša bi najbrže splavala drugemu v naročje, če ne bi Kočarica energično posegla vmes, da zaščiti interese svojega sina: Zinka je bila zdaj že delj časa doma, zato jo je poslala k Mojemu Jezusu za natararico — in Zinka se je dobro obnesla. Res da je bila gostilna že prej na slabem glasu — Zinka tega glasu ni prav nič izpremenila, toda promet se je vsekakor pomnožil; posebno karabinjerji, finančarji in miličniki so puščali tam svoje plače. Moj Jezus pa je dalje živel svoje „uničeno življenje“. Spočetka je z Mico prevažal samo svoje pijane goste, toda, ker je s temi malo zaslužil, je svoj delokrog razširil tudi na mrličje, jetnike in vaščane, če se jim je mudilo po zdravnika ali na postajo. Vožnje z Mojim Jezusom so bile kajpak nevarne, kajti Moj Jezus je sedel na kozlu in tako vztrajno švigal z bičem, da je kobila Mica plesala po cesti kakor bi použila prav tolikšno mero pijače ko njen gospodar.

Teden dni kasneje so se Peter, Izidor in Venc peljali na nabor. Takega letnika še najstarejši na vasi niso pomnili: dekleta in fantje so se posmehovali, možje pa so bridko zmajevali s sivimi glavami nad tolikšno sramoto.

„Le odkod so se vzeli? Pa kar trije. Da, saj pravim, da svet propada,“ je razočarano dejal Zagričar.

Moj Jezus je napregel Mico, sedel na kozla in pobje so se odpeljali brez cvetja, brez godbe in brez občudovanja. Nihče se ni s trepetajočim srcem poslovil od njih, samo teta Marjanca je segla v omaro po zaprašeno steklenico stare blagoslovljene vode, jo nalila v kozarec, pomakala vanjo suho oljčno vejico in vztrajno letala za Vencem, ga škropila in mu polagala na srce, naj se nikar ne napije in naj se nazaj grede nikar ne vozi z Mojim Jezusom, da se mu kaj ne pripeti.

„Saj, saj,“ se je Venc glasno usekoval in obljubljal, da je bo ubogal.

Vožnja pa je kolikor toliko srečno potekla tudi nazaj grede. Srečali so se sicer s Pologarjevim, ki se je vozil s svojimi konji, in se sporekli, toda

do pretepa le ni prišlo, ker se je Pologarjev dal prepričati, da se ne izplača mazati rok s takimi pokvekami in smrkavci. Te besede so Izidorja tako razkačile, da se je zaklel, da bo skočil iz kože.

„Saj lahko, ker imaš že načeto. Meni pa bo treba luknjo šele narediti,“ je zakričal Pologarjev in švignil po konjih.

Moj Jezus je kljub žalostnim spominom, ki so mu brneli v pijani glavi, razumel, da obračun še ni končan, zato je nategnil vajeti in udaril po Mici, da je skočila za Pologarjevim vozom. Začela se je divja vožnja — in Moj Jezus je dvakrat v velikem loku sfrčal s kozla v grmičje pod cesto in še med potjo preklinjal Banjo Luko. Toda vse to je tako rekoč spadalo k programu in če Moj Jezus ne bi vprizoril te točke, bi bili naborniki bogatejši za novo sramoto, kajti čim večkrat je sfrčal s kozla in se na glavo postavil v grmovje pod cesto, tem razsipnejši so bili njegovi potniki.

V vas so se vrnili okrog poldne in se ustavili pri Mojem Jezusu. Navijali so avtomat, pili in toliko časa silili v Zinko, da se je vdala in zaplesala z njimi. Izidor je kvantal in se širokoustil, Peter ji je govoril o ljubezni, o smislu življenja in o podobnih „duševnih stvareh“. Venc pa je dolgo nepremično sedel za mizo in strmел predse. Ko mu je vino zlezlo v glavo, je sedel k Mojemu Jezusu in oba sta se ubrano razjokala nad svojima bridkima usodama.

„Kaj pa tulita?“ je zakričal Izidor.

„Kako bi človek ne tulil?“ je zahripel Moj Jezus in si razmazal solze.

„Zakaj se pa ti cmeriš?“ je rekla Zinka Vencu, ga zgrabila za lase in mu dvignila glavo z mokre mize. „Ali naj ti prinesemo mlečka?“

„Saj se ne — — —,“ je rekel Venc in se useknil.

„Kdo se cmeri, a?“ je planil Moj Jezus pokoncu in tako udaril po mizi, da je Venc odskočil.

„Nič, nič,“ je rekla Zinka in zamahnila proti Mojemu Jezusu, ki se je znova zrušil na klop. „Ali si jim pokazal, kaj?“ se je okrenila k Vencu.

Venc je ob daljnem spominu na jabolka in na mračno klet sklonil glavo, potem se je pa ojunačil.

„Seveda, seveda,“ je rekel, pogledal v stran, zgrabil kozarec in ga tako neokretno zvrnil, da se mu je polovica vina pocedila po bradi in za ovratnik iz kavčuka, ki ga je bil kupil za to slovesno priliko.

Praznik bi bil nehal kar tako, če se ne bi Moj Jezus prespal in toliko streznil, da je napregel in zapeljal svoje pobe k Trem kronam.

Tri krone, to je bil kraj, ki ga je prečastiti Rihard Orel v svojih vznesenih pridigah imenoval „jama razbojnikov“, čeprav se tam niso vršila razbojništva, ravno narobe: delila se je ljubezen pol zastonj pol za denar. Ta lokal je bil blizu cerkve v kleti velikega kmeta in njegova lastnica je bila Kočarica, ki je po treh zakonih po precejšnjih postranskih ljubezenskih uslugah ostala brez strehe — in se na večer svojega življenja

razočarana umaknila v zatišje. Vendar Kočarica ni bila nikdar sama, zmeraj sta se pri njej mudili po dve hčeri — več jih Kočarica ni mogla spraviti pod streho —, ki sta prihajali in odhajali iz sveta. In ti hčeri sta bili tako sladki in ljubezni polni, da so fantje silili vanje kakor muhe na med. Pa tudi starejši in neoporečeni gospodarji so se včasih zbudili pri Treh kronah in to posebno takrat, kadar so se sporekli s svojimi trudnimi in ovenelimi zakonskimi družicami, ali pa kadar so v vinu zagledali pustolovščine iz svoje mladosti.

Ko se je Moj Jezus bližal kleti, je Kočarica, ki je spala samo z enim očesom, zdramila svoji hčeri in rekla:

„Pologarjev gre!“

Ko se je izkazalo, da se je varala, sta čечи takoj spet legli, Kočarica pa se je šele po dolgem obupnem klicanju oglasila in bevsknila skozi okno, naj se poberejo, odkoder so prišli.

„Poberemo naj se — — —“ je žalostno zatulil Moj Jezus, se zgrudil na kolena, odprl vse zatvornice svojim solzam in toliko časa klical „svojo drago Maričko“, da se je Kočarica vdala in mu odprla.

„Pobje, naprej!“ je rekel Moj Jezus in padel Kočarici okrog vratu.

Venc in Izidor sta stopila za njim, Peter pa je ostal v koleslju, nagnil glavo, se zamaknil v zvezdnato nebo in pil vse otožne bridkosti, ki jih je noč točila v njegovo ganjeno srce; zbiral je rime in iz srca so mu kar žuboreli verzi, se kakor vojaki postavljali v vrsto in nastala je dolga pesem o človeku, ki je sredi šumnega sveta sam in zapuščen.

Venc se je zleknil po skrinji in zaspal, Izidor je nekaj časa stresal vrata, ki so vodila v kamro, Moj Jezus pa se je vrtel okrog „svoje stare“ — in „njegova stara“ mu je skuhalo črne kave in mu z mlačno vodo umila obraz, ki si ga je bil potolkel in opraskal, ko je med vožnjo skakal s kozla in se na glavo postavljaval v grmičje pod cesto.

Vračali so se proti jutru. Ko so vozili mimo župnišča, je Izidor na pobudo petelina, ki je vneto kikirikal v farovškem kurniku, stegnil vrat in krepko zavriskal. Potem je hebnil Venca v rebra in se zadril nad njim:

„Kaj pa sediš, kakor štor. Vriskaj!“

„Štor! Vriskaj! Prokleta Banja Luka!“ se je okrenil Moj Jezus in pri tem skoraj sfrčal s kozla.

„Saj ne morem,“ je preplašeno zastokal Venc.

„Moraš!“ je pribil Izidor, ga zgrabil za vrat in ga stresel.

Venc se je ozrl v Petra, toda Petra je njegova bridka pesem, ki mu jo je narekovala noč, tako izčrpala, da se je ustrašil lirike jutranje zarje in zaspal ko čok.

„No?“ je vzpodbudno ponovil Izidor. Venc se je zravnal, objel svoj trebuh, se odkašljaval in začel z nizkim glasom.

„Močnejše!“ je zakričal Izidor in zavrtel z roko kakor bi navijal lajno.

„Da, močnejše!“ je zatulil Moj Jezus.

Venc je zaprl oči in se zagnal: kri mu je udarila v glavo, žile na vratu so mu nabrekle, okrog bledih debelih ustnic so se mu zarisale poteze telesne bolečine in notranje duševne bridkosti — njegov glas pa je plaval višje in višje, votlo in pretresljivo.

Moj Jezus se je okrenil na kozlu, Peter se je zdramil in zaplaval z rokami po zraku, Izidor pa je zgrabil Venca za vrat in ga stresel. Vrisk se je nenadoma pretrgal, Venc se je zlecnil in izbuljil oči kakor bi se zdramil iz težkih sanj in po licih sta mu pricurljali dve debeli solzi.

„O, moj Jezus!“ je zastokal Moj Jezus in odložil bič. Kobila Mica je skrajšala korak in vozila po svoji mili volji. (Dalje.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

O mirovni konferenci, ki se je začela po sklenitvi vojnega premirja z Nemčijo in Avstro-Ogrsko v Parizu, je veliko ljudi imelo, in jih še dandanes ima, kaj čudno predstavo. Zlasti v prvi povojni dobi, ki je bila v vsej Evropi politično in socialno močno razgibana, se je pokazalo, da je politična in socialna izobrazba malo razširjena, ne samo med preprostimi ljudstvom, temveč tudi med inteligenco. Večina ljudi je vezana na delo svojih poklicev, bavijo se vsak s svojo stroko in jim pri tem primanjkuje časa in priložnosti za splošno politično izobrazbo, ki je pogoj za sleherno resno socialno udejstvovanje. Večina ljudi, vsaj pri nas, je v mirovno konferenco neomejeno zaupala. Najbrže so si jo mnogi zamišljali kot nekakšen kongres, kjer sede za mizami državni delegati, se previdno ogledujejo in modro govoré ter se trudijo, da iz vsakega vprašanja izluščijo jedro resnice, ki je edino važno za presojo. Tako nekako so si včasih pred vojno pri nas predstavljali na primer sodnika.

Tako primitivno gledanje na oder svetovnega dogajanja je posledica pomanjkljive splošne politične in socialne izobrazbe, ki je posebno nam Slovencem zelo škodovala. Vso svojo nesrečo na zapadu, vso svojo nesposobnost in neaktivnost na severu smo lahkomišelnó sprejemali, češ, saj ne bo ostalo pri tem; mirovna konferenca v Parizu, tista, ki ima zavezane oči za krivice in deli narodom samo pravico, nam bo že prisodila, kar nam po vseh človeških in božjih postavah pripada. Tiste „človeške in božje postave“, ki dele ljudem „pravico“ na zemlji, so odtенок nesmiselne frazeologije, ki se je pri nas takó razpasla, da v danih primerih ne gledamo konkretno, razumno, temveč se najrajši opajamo nad prazno patetičnostjo in gromovništvo. Naša slovenska javnost se je zanašala, da nam bodo drugi dali, česar si takoj po vojni nismo znali ali hoteli vzeti in izbojevati. Bilo bi pa krivično, ako bi prav vso narodno nesrečo valili le na povojno dobo in njene ljudi. Slovenci

Življenje in delo Venca Poviškaja

Ciril Kosmač

(Nadaljevanje)

5

Za marsikaterim kmečkim domom je košček nepoznanega in zapuščenega sveta, kamor samo vsako pomlad stopi hlapec, da izprazni medrje; ta posel opravlja samo tiste dni, ko je prehlajen in ima popolnoma zamašen nos, pa še takrat se drži, kakor bi se mu godila nečloveška krivica, čeprav mu gospodinja streže z jedjo kakor bolniku, in ima v malhi steklenico močnega žganja, ki ga še pred mrakom položi v posteljo in zaziblje v sladke sanje. Trava v tistem koščku sveta ne poganja, tla so nastlana s starimi obtolčenimi piskri, razbitimi krožniki, steklenicami in drugimi odsluženimi stvarmi. Ob vlažnem hišnem zidu pa rase v samoti in večni senci bolešno, z mahom in gobami poraščeno, skrivenčeno drevo, za katerega vedo samo kokoši, ki grebejo okrog njega, koprive, ki ga duše, podgane, ki včasih švignejo po njem na kaščo, in kuhinjski lijak, ki se navadno odteka k njegovim koreninam. Sonca to drevo ni deležno, pa tudi viharji ga ne bičajo in lomijo k tlom; živi mirno in neopaženo življenje, dokler neke pomladi objestno sonce ne vrže okrog vogala šop žarkov, ki jih drevo sprejme, zatrepeče in potem kar na lepem zacvete. Takrat ga gospodar prvič opazi, premeri ga od golih korenin do bornih cvetočih mladik, začudeno zamaja z glavo in reče:

„Lej, lej, hudiča. Odkod si se pa ti vzelo? In zakaj noriš, trapa? Saj sadu itak ne boš obrodilo!“

Potem prekriža roke na hrbtu, se otožno zamisli in gre svojo pot.

Tako nekam je zadnja leta živel tudi Venc. Na naboru so ga pregledali in dognali, da ni sposoben braniti svoje domovine, ker je njegovo telo kakor tudi njegova pamet za dobrega vojaka nekoliko prerahla. Za njegovo srce se seveda niso zanimali — in prav to srce se je začelo dramiti in hitreje utripati.

Venc se zdaj ni več tako vztrajno valjal po pepelu na ognjišču kakor star maček, odkrival piskre in segal v vsako posodo, ki je bila pri ognju, da ga je Marjanca venomer zmerjala, krcala po umazanih prstih in mu pripovedovala zgodbe o svetih in blagih ljudeh, s katerimi so na zemlji ravnali kakor z obrisnicami, zato so pa v nebesih prvi med prvimi. Vse te stvari Venca niso več zanimale — in to je bilo slabo znamenje. Ponoči se je nemirno premetaval na peči, stokal, kričal, govoril sam zase, vstajal je ob zori, šel zdoma in se potepal. Romal je po stezah ob žitnih poljih, iztegnil roko in jo vlekel po rosnem klasju, da ga je prijetno žgačkalo v dlan. Posedal je na produ in metal kamenje v vodo, ali pa je po cele popoldneve

preležaval v visoki travi, žvečil kislico in strmel v drobne oblake, ki so drseli preko modrega neba. Travnate bilke so se nagibale nadenj in v tistih bilkah je Venc nekega dne prvič v svojem življenju opazil, da so rože na svetu in da so rože lepše od trave. Natrgal je marjetic, jih povezal v šopek in se napotil proti domu. Na mostu je srečal Šmonovko, ki ga je začudeno pogledala, se nasmehnila in ga hudomušno vprašala:

„Ali jih neseš svoji čeči?“

To vprašanje je Venca tako zmedlo, da je široko zevnil in obstal kakor okamenel; pogledal je cvetlice, nato Šmonovko, potem pa se je zlecnil, skrnil šopek za hrbet in zardel.

Šmonovka je zmajala z glavo in šla, Venc pa je stopil k ograji in spustil cvetlice v vodo. Naslonil se je s komolci na tram, objel svojo debelo glavo in gledal kako se je šopek razvezal in kako so marjetice vztrepetavale na vodi kakor zvezde na nebu, dokler se niso prevalile čez jez in izginile v penah.

Nekaj dni za tem je namestu drv prinesel z gozda tri divje rumene lilije, jih vsadil v pisker, postavil na okno in jih zvesto zalival vsako jutro in vsak večer. Marjanca je strme hodila za njim, majala z glavo in molčala. Potem je stopila k sosedi in tarnala, „da je pob od dne do dne bolj čuden. Čez dan se potepa, ponoči se premetava na peči in nobene besede ne spravi iz njega.

„Saj, saj,“ je zabrundala Šmonovka. „Z otroci je križ: rit jim rase, pamet pa ne.“

Včasih je Venc neslišno kakor senca prišel v Graparjevo klet, sedel v zdič, prekrižal roke na kolenih in prisluškoval razgovoru, ki se je pletel med Petrom in Izidorjem. Peter je bil kajpak načitan človek — saj je vse noči tičal v knjigah — in zanimal se je tudi za politiko. Vnemal se je seveda za Rusijo, kajti če bi bil on v Rusiji, bi gotovo študiral in postal koristen, pa tudi velik človek; pri nas seveda študirajo samo tisti, ki imajo denar, in ti so navadno zarukani trgovski sinovi. Tako vneto je razlagal Izidorju o kmečkih in delavskih pravicah, o svobodi, enakosti in proletariatu, h kateremu se s ponosom prištevava, da se je celo Venc zdramil in vprašal:

„Ti, ali sem jaz tudi proletariat?“

„Ti si trapa in hišni posestnik, pa ne proletariat,“ je dejal Izidor in zamahnil z roko.

„Kaj, ali ne bi smel imeti hiše?“

„Seveda ne!“ je pribil Izidor.

Ko je Izidor šel, se je Venc znova stulil in še vztrajneje molčal.

„Kaj pa tako molčiš?“ je rekel Peter.

„Saj ne molčim,“ je zastokal Venc, se zganil in pregibal ustnice kakor bi hotel nekaj povedati. Toda šele, ko se je Peter znova zamaknil v knjige, je plašno zamrmral:

„Saj sem te mislil nekaj vprašati.“

„Kaj pa? Sanje?“

Venc je odkimal.

„Kaj drugega?“ je strožje vprašal Peter, ki je Vencu večkrat razlagal sanje.

Venc se je znova zamaknil v tla in s težavo vlekel iz sebe besedo za besedo:

„Tukaj,“ je rekel in si položil roko na srce. „Tukaj me cele dneve in noči tako čudno tišči. Ne boli. Tišči. Teži, in strah me je. Zdi se mi, da se mi bo nekaj strašnega zgodilo, da bom umrl, ali kaj takega, pa se mi ne zgodi nič. Hudo je pa že tako, da vso noč ne zatisnem oči in celo zjočem se,“ je sramežljivo priznal.

Peter ga je začudeno pogledal, potem je vstal, šel po sobi in si mel roke, kakor bi hotel povedati nekaj zelo velikega in važnega. Toda premislil se je; zamrmral je nekaj, sedel je k mizi in se zamaknil v knjigo, toda bral ni.

Bilo je srce, kajpak, in bila je tudi ljubezen. Tudi k Vencu so prišle tiste ure, ki niso nikomur prizanešene. Prišle so sicer kasneje kakor k drugim, toda prišle so — in Vencu ni njegova zamegljena pamet prav nič koristila, kajti tu je brezvestno gospodarilo srce.

Nekega nedeljskega popoldneva sta Peter in Izidor popokala Venca na cesti in ga vlekla k Mojemu Jezusu. Venc se je ves preplašen otepal, fanta pa sta ga pošteno ozmerjala; da je vendar že fant, da ima pravico do življenja je rekel Peter in Venc se je vdal. Obisk je prav dobro potekel, ker je imela Zinka tako polne roke dela, da se ni utegnila zanimati zanje. Vendar se je Venc tisti dan nabral toliko junaštva, da je bil od takrat pri Mojem Jezusu kuhan in pečen. Sedel je za pogrnjeno mizo, strmel predse in molčal. Kadar so prišli orožniki, je Zinka stopila k njemu, ga vprašala, če bo še kaj pil, in ker je Venc zmajal z glavo, mu je pokazala vrata. Toda Venca to ni užalilo. Prihajal je dan za dnem.

Nekega poletnega popoldneva, ko je vročina brnela v zraku in je bil v izbi prijeten hlad, je Zinka stopila k Vencu, mu položila roko na rame in rekla z mehkim glasom:

„Kaj pa delaš?“

„Nič, kar premišljam,“ je odgovoril Venc in se z vsemi močmi uprl, da se ne bi zdrznil ob dotiku njene roke; toda zdrznil se je kljub temu.

„Zakaj se tresesh? Saj te ne bom udarila. Kaj se me bojiš“ je rekla očitajoče in mu vzela klobuk z glave, da so se mu črni kodri vsuli po nizkem čelu.

„To ne,“ je zamrmral Venc. „Samo smrt je šla mimo mene.“

„Smrt,“ je dejala Zinka, se nasmehnila, stopila k avtomatu, ga navila in sprožila, da je v polmračno izbo zahrumel star valček.

„Venc!“ je rekla in se naslonila na omaro.

Venc se ni zganil.

„Zakaj se ne oglasiš, če te kličem?“ je rekla zaukazljivo in udarila s peto ob tla.

„Saj se,“ je plašno rekel Venc.

„In zakaj mi ne gledaš v oči?“

Venc je junaško in jezno dvignil glavo in jo ošinil s pogledom. Toda, ko se je srečal z njenimi očmi, je njegov pogled takoj zdrsnil z obraza in obvisel na njenih visokih prsih.

Zinka je stopila k njemu, mu grebla z rokami po črnih laseh in govorila:

„Zakaj pa ne odgovoriš, mhm? Lase imaš pa kakor Italijan. Kaj pa srce? Ali te še teži, tako teži, da se jočeš? Mhm? Rad me pa nimaš, kaj? In zakaj mi nikdar ne gledaš v oči? Ali se ne upaš? Kakšen pob pa si? In zakaj me gledaš tu sem?“ je rekla in si položila roko na prsi.

Stisnila se je še tesneje k njemu, tako da ga je skoraj zakrila s svojim bogatim telesom:

„Na, pa poviškaj, vso me poviškaj,“ je zamrmrala.

Venc se je stresel kakor bi se zbudil iz težkih sanj, kri mu je udarila v glavo, zaprl je oči, stegnil roke in zgrabil Zinko okrog prsi.

Takrat se je Zinka izvila iz njegovega krčevitega objema, ga pahnila od sebe in se zakrohotala:

„Glejte ga no, prašiča, saj ni tak bedak. In še upa si.“

Venc se je opotekel in zbežal iz izbe.

„Svojo klofeto pa le poberi, trapa,“ je zakričala Zinka in vrgla klobuk za njim.

Venc jo je ubral po visoki travi naravnost k reki, se pretikal skozi vrbje, prebredel vodo in se napotil naravnost v gozd. K večerji ga seveda ni bilo — in Marjanca je vsa iz sebe skakala po vasi. Ko je Zinka povedala, kako se je pošalila z njim, ji je pobožna teta hotela skočiti v lase, vendar se je zadovoljila s tem, da jo bo že bog kaznoval.

„Moj bog, saj pob ni pri čistem, posebno zadnje čase ne. Lahko si še kaj naredi,“ je stokala Marjanca in prosila Izidorja, naj ga gre iskat.

Toda Venc si ni nič naredil. Vrnil se je drugi večer in se najprej napotil k Petru. Ko je vstopil, sta se mu oba fanta zasmejala.

„No, kako pa kaj ti... poviškaj,“ je rekel Izidor.

„Poviškaj!“ se je nasmehnil tudi Peter in pogledal v stran.

Venc je obstal med vrati in izbuljeno gledal, potem se je naglo okrenil in šel.

Zinka kajpak ni molčala. Ko se je Venc vrnil, je na dolgo in široko pripovedovala, kako ga je preizkušala; tako se je segrel, da mu je kar sapa pohajala, je rekla.

Venc se je držal doma, ker ga je teta Marjanca strožje vzela v roke. A vendar, ko je po štirinajstih dnevih stopil skozi vas, so se otroci grabili za trebuhe, kakor bi si viškali kilo, in se drli za njim:

„Venc, poviškaj, poviškaj!“

In od tistega dne ga ni nihče imenoval drugače, celo Marjanca, kadar je bila slabe volje.

6

Od tistega dne, ko je Venc postal Venc Poviškaj, se je žalost v močnem curku točila v njegovo srce — in tista žalost je bila njegova edina sladkost. Nič ni bolj grenkega na svetu, kakor s samoto napolnjeno srce; na svoji žalosti pa se lahko pasemo, kakor se čebele pasejo po cvetočem grmu črnega trna.

Glava mu je zabuhnila od težkih misli in se mu nagnila na prsi, čokati nos se mu je poveznil na usta, svetle črne oči so mu nekam potemnele in se umaknile globoko pod nizko čelo — in na širokih ustnicah Venca Poviškaja se dolgo ni razgrnil nasmeh.

Ostajal je doma, se spet valjal po pepelu na ognjišču in vtikal svoje umazane parklje v vse piskre, ki so stali pri ognju, toda teta Marjanca ga zdaj ni več krcala po prstih: fant se ji je smilil in zato mu je pustila to edino veselje. Sledila mu je kakor senca in od težke skrbi bi ji lasje gotovo posiveli, če bi že zdavnaj ne bila srebrnolasa. Ponoči je goreče molila za svojega nečaka in ga izročala v varstvo božjemu sinu, Mariji devici in njegovemu patronu sv. Venceslavu, vojvodi češkemu; čezdan pa mu je lajšala gorje s tem, da mu je spet začela pripovedovati neskončno dolge zgodbe o svetih in blagih ljudeh, s katerimi so na zemlji delali slabše kakor z obrisnicami, zato so pa v nebesih prvi med prvimi, kjer zro in bodo večno zrl obličje samega boga očeta.

Toda vse molitve in vsa tolažba je bila zaman. Srce Venca Poviškaja je bilo tako zakrknjeno in trmasto zamaknjeno v ta ničvredni svet, da ga častitljivo in bradato obličje boga očeta, ki je sicer viselo tudi v Marjančini sobi, ni prav nič potolažilo; ravno narobe, dvakrat ga je celo tako razkačilo, da je zvrnil pisker vode v ogenj in se zatekel v prazno izbo.

Legel je po mrzlih deskah, slekel suknjič, ga zvil in si ga dal pod glavo ter se zamaknil v strop. V zakajenem stropu je bil odtis železnega hlačnega gumba, ki ga je nekdo kdo ve kdaj odtisnil v mehki les — in v tisti odtis se je Venc Poviškaj zamaknil vselej, kadar je ležal na peči in razmišljal o svoji bridki usodi. Širok pramen sonca je padal skozi okno in po njem je rojil prah kakor na tisoče drobnih mušic; ob oknu je brenčala

debela muha in se zaman zaganjala v motne šipe, drugače pa je bila v izbi taka tišina, da je Venc natančno čutil, kako se seli samota v njegovo srce. Tiščalo ga je v prsih in bolečina je bila tako presunljiva da se je Venc bal, da se bo zrušil v samega sebe kakor star sod na soncu. Potem je tista bolečina počasi prešla; njegovo srce je napolnila žalost in v tisti žalosti je plavala Zinkina podoba. Odtis hlačnega gumba na stropu je počasi izginil, Vencu se je zameglilo pred očmi, dolge črne veke so mu vztrepetale, zagrebel je glavo v suknjič in po umazani mastni podlogi sta se pcedili dve debeli solzi. Bilo mu je lažje pri duši, a vendar: **kako brezupno** je s solzami brisati podobo, ki se nam je zarisala v srce.

Tako je živel Venc Poviškaj v tistem trpkem času — toda usoda ga je brezmejno ljubila in mu je z vso marljivostjo pripravljala že novo bridkost. Tako je pač: če ima hudič mlade, nima samo enega!

Zinka je ljubila, ljubila je široko in odkrito kakor ljubi cesta vse ljudi — in zgodil se je čudež: na cesti je pognala trava.

Svetlega poletnega jutra se je krepko pretegnila v postelji in si šla z zalito roko čez oči. Potem se je počasi dvignila, da bi ponovno razmislila o tej nerodni stvari. Solze so se ji potočile po mehkem licu, rdeče deklele ustnice so se ji jezno nabrekle: bila je v dno duše užaljena, da se ji je pripetila taka nesreča. Zaškrtala je z zobmi in stisnila pest: planila bi na kogarkoli in ga zmlinčila, kajti čutila je, da se ji je zgodila nečloveška krivica.

„Ah, kar je, pa je!“ se je nenadoma otresla. „Hudič ga je dal, bog ga bo vzel, ali pa narobe,“ je zaključila in se vrgla na pomečkane rjuhe.

Toda kmalu se je spet dvignila in obvisela gola na robu postelje. Zvonila je z lepimi nogami in se zastrmela v modrikaste žilice, ki so se vijugale pod prosojno kožo na njenih močnih stegnih. Vtaknila je kazalec v usta in ga sesala, kakor nedolžno dekletce v prijetni zadregi, ter plavala z očmi po sobi, kakor bi iskala nekaj že zdavnaj izgubljenega. Romala je s pogledom po sivkastem stropu, mimo pajčevine v kotu, ki je potrepetavala v lahni jutranji sapi; mimo podobe v spomin na prvo sv. obhajilo; mimo Kristusa na Oljski gori in mimo pobledelih fotografij svojih treh razkošnih sestra, dokler ni njen pogled švignil skozi odprto okno v zlato poletno jutro: veje so vihrale v hladnem vetru, dozorevajoče žito se je prelivalo na njivah, čez trhlo napol polomljeno vrtno ograjo so se osipali košati cvetovi ovenelih vrtnic v cestni prah; rdeči lističi so ležali na tleh, kakor bi pravkar tam poskakovali vaški paglavci in iz razbitih palcev na nogah sejali rdeče kaplje svoje mlade krvi. Odnekod je rezko zadišalo po sveže nakidanem gnoju, nizko nad dolino je bilo povezujevano modro nebo in po njem so plavali drobni oblački, ki jim pri nas pravimo ovčke. Zinka se je zamaknila vanje, jih spremljala na poti in se spominjala svoje mla-

dosti; spomnila se je tudi svojih razbitih palcev na nogi; kolikokrat je z vriščem pritekla domov in se potožila mami:

„Mama, cebnila sem se, cebnila sem se!“

„Ali te zelo buba? Sem stopi, da ti popiham,“ je rekla mama, jo vzela v naročje in ji popihala krvaveči palec.

Zinkine ustnice so se razširile ob teh daljnih spominih, njena roka pa je medtem brskala po postelji, našla konec traku in ga toliko časa navijala na prst, dokler ni potegnila izpod sebe zmečkane cunje. Dvignila je roko, vzela kazalec iz ust, se nasmehnila in zaničljivo rekla:

„Aha, take so torej brigadirske spodnje hlače.“

Stopila je k oknu in se nagnila čez rosne rože.

„Polde, kaj pa delaš?“ je poklicala starega hlapca.

„Tako n — nič — —, gnoj — —“ je odvrnil Polde, sramežljivo sklonil glavo in pokazal z vilami v kup gnoja.

„Na,“ je rekla Zinka in spustila spodnje hlače k njegovim nogam.

Polde je z vilami pobral zmečkano cunjo, Zinka pa je stopila od okna, se spet vrgla na posteljo in se zamislila.

„Kaj pa zdaj?“ se je vprašala čez čas. „Ali naj se poročim? In s kom? Nekateri moški so za zakon, drugi za ljubezen.“

Našobila je sočne ustnice in si v mislih izbirala ženina.

„In zakaj pa ne njega?“ se je nenadoma vprašala naglas in se zakrohotala.

Stopila je k zrcalu, si popravila lase, se vrnila in se znova zleknila na pomandrane rjuhe.

„Da, in zakaj bi se ne poročila z njim? Saj ima vendar hišo. Ostala bi še naprej natakara, otroka bi pa on viškal, saj je vendar Poviškaj. Haha! — — — Saj, kako neumnost si moram izmisliti, če ne me bodo takoj zavohali,“ je resno zaključila.

Tisto jutro je Zinka vstala sicer kasneje ko po navadi, toda vstala je s smehom na ustih in je bila ves dan židane volje. Plesala je, pela slovenske in italijanske pesmi, se vrtela po hiši kakor brlez in stresala tako kosmate, da so jo fantje venomer objemali okrog pasu in jo junaško trepljali po zadnji plati.

„Kar naglejte se me,“ jim je rekla, „saj ne bom več dolgo.“

„Ka-aaj? O, moj Jezus, saj vendar ne misliš stran?“ je planil Moj Jezus izza mize, prebledel in naglo segel v žep po svoj rdeči robec, da bi obrisal obilne solze, ki so se mu že stekale v oči.

„Zaenkrat ne. Samo otroka bom imela. In ženila se bom. Juhuhuj!“ je zavriskala Zinka in se zavrtela proti kuhinji.

„O, moj Jezus, ženila!“ je zastokal Moj Jezus in ni vedel, ali bi se razjokal ali bušil v smeh.

„S kom pa?“ je vprašal Šmonov Izidor in porinil svojo štulo še globlje v žep.

„Da, s kom pa?“ je ponovil Moj Jezus in se junaško razkoračil.

„S Poviškajem,“ je resno odvrnila Zinka, stopila k avtomatu in ga sprožila. „Plešite, barabe!“

„S Poviškajem? O, moj Jezus! Ahahaha! S Poviškajem! O, ti prokleta Banja Luka! — — —“ se je krohotal Moj Jezus in pridno uporabljal svoj robec, ker so mu solze od smeha kar drle po raskavem licu.

Vse popoldne je bilo v gostilni veselo in živahno, kakor bi se sama sreča vrtela med njimi — in Zinka je bila še pozno v noč tako dobrodušna, da ni s komolci hebala Mojega Jezusa za mizo, ko se je po svoji stari navadi razjokal in psoval, pač pa je mirno prenašala njegovo zmerjanje in ga celo pristrčno pobožala z mehko dlanjo po redkih ščetinastih laseh, da je Moj Jezus od začudenja in ganotja tako pretresljivo zatulil kakor še nikoli.

„O, moj Jezus, tepsti bi me morala, tepsti, ker sem taka zverina, ne pa — — o — — —“ je krčevito zahlipal in s tako silo stresel glavo, kakor bi hotel z njo zavrtati v črvivo mizo

„Kakšna zverina neki,“ je rekla Zinka in ga potrepljala po rami.

„Vsi smo zverine primojduš da! To, to, to — — — kamen — — — kamen — — —“ se je nenadoma oglasil izza štedilnika hlapec Polde in se tolkel po koščениh prsih. Toda komaj je izpregovoril, sta ga Moj Jezus in Zinka začudeno pogledala. Polde se je izgubljeno ozrl okrog sebe in se prestrašil svojega lastnega glasu, kajti v njegovem zarjavelem samskem srcu, ki ga je imenoval kamen, se je v tistem trenutku tako močno zganilo neko sladko otožno, že zdavnaj pozabljeno čustvo, da je pri priči vstal, skesano priznal, da je star in trapast, ter naglo izginil na seno, ker se je bal, da bo moral pred vsemi seči v žep po robec, se okreniti v steno in si obrisati „smet“ iz oči.

Ko se je Moj Jezus potolažil, je napregel Mico in se odpeljal k „Trem kronam“, da položi svojo razboljeno glavo v široko, toplo naročje „svoje stare“ in ji skesano prizna, kako velika in nečloveška zverina je.

Zinka je ostala sama. Šla je v svojo sobo, ugasila luč in oblečena legla na posteljo. Zunaj je pihljal lahek veter in veje starega oreha, ki je rasel za hišo ob gnojišču, so božale po odprtih oknicah. Iz daljave se je slišal žvižg lokomotive, Zinka se je prevrgla na postelji in rekla sama zase:

„Vlak. Južno vreme bo.“

Potem se je spet spomnila vrtnic, ki so se osipale čez vrtno ograjo, svojega krvavečega palca in matere, ki drži v naročju navorojenčka. Takrat je bila še otrok, sesala je palec in tuhtala véliko vprašanje.

„Mama, zakaj pa mi nimamo očeta?“ je naposled vendarle vprašala.

„Ker je umrl,“ je kratko in strogo odgovorila Kočarica.

Ob tem spominu se je Zinka spet prevrgla in zagrebla obraz v odejo. Zaspala je s solzami, toda spala je mirno in sladko.

7

Zinkina šala se je hitreje raznesla po vasi, kakor če bi jo župnik s prižnice oznanil — in le redko kdo se je našel, ki je našobil ustnice in ji zameril, „da ne more pustiti tega reveža na miru“. Kadarkoli se je Venc Poviškaj pokazal na cesti, so ga ljudje ogovarjali z ženinom in spraševali, kdaj bo poroka. Venc se je skušal pokazati moža, zato se je široko nasmešnil in rekel, da se bo ženil o pustu. Toda ko so se zbrali okrog njega vaški paglavci, se grabili za trebuhe in se drli nad njim, naj za ženitovanje le dobro poviška, da ne bo izgubil hlač, se je Venc naglo okrenil in šel domov.

„Že zopet mi ne dajo miru,“ se je potožil Marjanci.

„Saj,“ je zastokala Marjanca, „sam bog ve pod katero nesrečno zvezdo si se rodil.“

Venc se je umaknil v izbo in ves dan ležal na peči ter strmel v odtis hlačnega gumba na stropu. V globoki noči pa se je nagnil skozi okno in se zamaknil v jasno nebo, kakor bi iskal nesrečno zvezdo, pod katero se je rodil.

Kakih štirinajst dni kasneje sta se Venc in Zinka srečala v žgočem popoldnevu na beli, prašni cesti za vasjo. Prihajala sta drug proti drugemu in napol mižala, ker ju je svetloba bodla v oči. Ko je Venc zagledal rdečo svileno bluzo, ki je v rahlem vetru potrepetavala na polnem Zinkinem životu, mu je zastal korak, toda samo za trenutek — potem je naglo skočil pod cesto kakor bi se mu vnelo pod nogami, in jo ubral kar preko njiv k vrbovju ob reki.

„Kam pa bezlaš, trapa? Stoj!“ je zakričala Zinka, toda ker se Venc ni ustavil, si je hudomušno pomežiknila in skočila za njim. Dohitela ga je na produ in zgrabila za potno roko.

„Bežiš pred mano, kakor bi letala s protom za tabo. Mar se bojiš, da te bom požrla z lasmi in kostmi?“ je rekla, ga krepko stresla in okrenila k sebi.

„Pusti me. Daj mi mir!“ je zastokal Venc in skušal izviti svojo roko iz njenega železnega prijema.

„Kakšen pob pa si! Taka mehnica! Lej ga no, saj se me res boji,“ je rekla sama zase in izpustila njegovo roko, ko je začutila, kako burno mu je utripala žila v zapestju.

Vencu je kri udarila v glavo in na njegovem velikem luknjčavem nosu so se zasvetile drobne kapljice znoja.

„Ali si hud name?“ je vprašala.

Venc je zmajal z glavo in se okrenil vstran.

„No, potem pa pridi še kaj pogledat. Ali res ne poznaš nobene šale. Mar misliš, da bodo dekleta letala za tabo, ti trapa trapasta,“ je rekla, se nasmehnila, ga rahlo udarila po znojnem licu in šla.

Venc je ostal na produ in glasno sopol. Pogledal je za Zinko, ki se je pretikala skozi vrbovje, potem v svoje razširjene potne in umazane roke. V glavi mu je tako šumelo, da ni slišal vode, ki se je penila čez jez in Šmonovega Izidorja, ki je onstran reke lovil ribe in se krohotal na vse grlo.

Noč, ki jo je Venc Poviškaj preživel po tistem srečanju, je bila kakor aprilsko vreme: sonce in dež, veselje in žalost, upanje in obup; neštetokrat se je nasmehnil in neštetokrat so mu solze zalile oči — toda drugo popoldne je že sedel za pogrnjeno mizo v hladni polmračni izbi pri Mojem Jezusu. Zinka je postavila predenj četrtinko rebule, mu vzela zamaščeno klofeto z glave in mu razkuštrala lase.

„No, vidiš,“ je rekla, „saj ni nič hudega.“

Venc je prikimal, srebnil krepak požirek vina in si s hrptom roke obrisal mokre ustnice.

Zinka je šla v kuhinjo. Ko se je vrnila, je spet sedla k Vencu in ga vprašala, kdaj se bo ženil.

„Zakaj me pa vsi dražite s tem?“ je zastokal Venc in pogledal vstran.

„Dražimo, dražimo. Zakaj bi se pa ne ženil? Saj imaš hišo.“

„Ženil? Ženil?“ je nezaupno zamrmral Venc sam zase. „Ženil? Ne. Ženil se ne bom. Marjanca je rekla, da na kaj takega še misliti ne smem. Da sem prečukast za to stvar, je rekla,“ je skesano priznal, se zamaknil predse in s prstom razmazal kapljo vina, ki mu je kanila na prt.

„Strežek je bil še večji čuk, pa se je le oženil,“ je rekla Zinka. Sredi tega pogovora so prišli karabinjerji in prekinili razgovor.

Od tistega dne dalje je Venc Poviškaj pogosto zahajal k Mojemu Jezusu — in preden je poteklo štirinajst dni, je začel čistiti svoj dom. Naredil si je kapo iz škarnicljaja, si prepasal staro vrečo, da ne bi pomazal hlač, in začel delati z veliko vnemo; belil je stene, preganjal miši in ščurke, popmetal in popravljaj, kar je razjedel čas. Vaščani so ga hodili gledat, spraševali so ga, kdaj se bo ženil in se nasmihali, toda Venc je bil resen in tih. Marjanca je capljala za njim, se križala in obupavala, prigovarjala mu je, naj bo pameten, saj vendar vidi, da ga Zinka vleče za nos, toda ko je uvidela, da so vse njene prošnje zaman, se je zatekla k župniku in ga s sklenjenimi rokami prosila, naj spravi nečaka k pameti.

„Ta Zinka, ta poguznica ga je spravila ob pamet. Pobu se bo še zmešalo,“ je tarnala.

„Če pobeli hišo, naj jo kar pobeli. To vam ne bo škodovalo,“ je rekel župnik. „Oženiti pa se brez mene itak ne more.“

Na tem svetu je že tako, da svoje največje in najdražje skrivnosti ne moremo nikdar prikriti: lahko jo tajimo, lahko prisegamo in dajemo častno

besedo, lahko se tudi norčujemo iz nje in jo sami raztrobentamo z zaničljivim nasmehom — toda skriti jo ne moremo nikoli; vsakdo jo lahko bere v naših očeh kakor iz odprte knjige.

Tako je bilo tudi z Zinkinim otrokom. Glasno je pripovedovala o njem in se norčevala, kako ga bo zibala in mu pela pesmi, samo, da bi lahko prikrila resnico, toda kmalu je vedela vsa vas za njeno blagoslovljeno stanje. Do takrat so se vsi smejali Vencu Poviškaju in so bili Zinki na tihem celo hvaležni, da jim je priskrbela novo zabavo. Kakor hitro pa so izvedeli za njeno skrivnost, so vsi s prstom pokazali nanjo.

Tudi župnik se je ogrel in kljub prigovarjanju kuharice Ane temeljito nastopil. V nedeljo se je v polmračno cerkev nenadoma sesula velika pridiga o semenu hudičevem, o smeteh in o nesnagi, o prešuštnici, ki zavaja dobrega človeka, ki mu pravični Bog — je že vedel zakaj — ni dal čiste pameti in razsodnosti. Pridiga je bila dolga in krepko podprta s prilikami in nauki.

Tistega popoldne je bilo pri Mojem Jezusu spet zelo živo. Vsa stranka, ki je bila župniku nasprotna, z Zagričarjem na čelu, je sedela za mizami, pila in se zaklinjala, da župnik nima pravice, da bi se vtikal v take stvari. Moj Jezus se je krepko napil in je bil tako globoko prizadet, da je še glasneje tulil, ko po navadi.

„Kdo je seme hudičevo, a? Vi ste seme hudičevo!“ je kričal in tolkel s pestjo po mizi.

„Kaj?“ je planil pokonci njegov sin in stopil predenj. „Ali misliš mene?“

„Ne, ne, o, moj Jezus...“ je s strahom dejal Moj Jezus in se umaknil v kot za mizo.

„Kdo pa?“ je zavreščala Kočarica, ki je tudi prišla, da se bo jezila. „Če misliš mene!“ je zagrozila.

„Ne, ne!“ se je branil Moj Jezus.

„Koga pa? Ven z besedo!“ je udarila Kočarica po mizi.

„Njo, njo, Pepo, ker ni hotela roditi otrok,“ je skesano priznal Moj Jezus in si obrisal solze.

„Tako,“ je zadovoljno vzkliknila Kočarica in se pomirila. Tudi Moj Jezus se je pomiril, napregel Mico, naložil „svojo staro“, sedel k njej in pogнал. Med potjo nista štela zvezd na nebu in tudi nista prisluškovala vodi, ki se je penila čez jez, in drevesom, ki so šumela ob cesti — a vendar sta se vozila domov zelo dolgo.

Venc je slišal župnikovo pridigo na lastna ušesa in je razumel. Marjanca ga je samo pogledala in je videla, da ni potreba izgubljeni besedi.

Tako so se zrušile poslednje sanje Venca Poviškaja. Dvakrat se je bil dvignil z vero in upanjem, dvakrat je treščil ob tla.

Zdaj je ostal doma teden dni, molčal, mislil in razmislil. Nekega večera je stopil v bajto k sestri Pavli in ji meni nič tebi nič poklonil svojo sveže pobeljeno hišo.

(Konec prihodnjič.)

ralno usmerjeni ljudje v tako ogromni večini v nemški tabor. Zunanjemu momentu nemške premoči in pritiska, ki je bil že sam zelo pomemben, se pridruži še notranje moralno opravičilo in Deschmannov problem postane za slovensko Koroško reden in trajen pojav. (Dalje)

Življenje in delo Venca Poviškaja

Ciril Kosmač

(Konec)

Vsak se maščuje po svoji pameti in po svojih močeh: nekateri strupeno sovražijo, drugi pa iz samega maščevanja dajejo z odprtimi rokami in ljubijo čez mero. Prvi škodujejo drugim, drugi — sebi a vsem je maščevanje trpka slast.

Tudi v Vencu Poviškaju so bili zarodki vseh človeških strasti: nekatere so že v kali pomrle, druge so pognale in se razbohotile v cvet, tretje so še čakale svoje pomladi. Maščevanje se je zelo pozno zbudilo v njem; zbudilo se je sicer sunkovito in se z zanosom razraslo, a živelo je kratko življenje, podobno življenju muhe enodnevnice: v jutranji zori se je izleglo in o prvem svitu radostno vzletelo soncu naproti, o svetlem dnevu je veselo frfotalo pred velikimi črnimi očmi Venca Poviškaja in ga zapeljavalo s svojimi pisanimi prosojnimi krili, o mraku pa je že omagalo pod prvo kapljo večerne rose, ki je legla na lahka krila; zgrudilo se je ob klancu in umrlo. In vendar to kratko življenje ni bilo zaman: Venc Poviškaj je okusil vso slast maščevanja in se po svoji pameti in po svojih močeh maščeval Zinki in vsem, ki so mu kdajkoli prizadejali kaj hudega in bridkega. Maščeval se je seveda tako, da je samega sebe krepko lopnil po glavi.

Ko je odhajal od sestre Pavle, je bil še ves v ognju. Pri srcu mu je bilo čudovito prijetno in lahko; korakal je strumno in če bi vaški paglavci stopili predenj, se zgrabili za trebuhe in se začeli dreti nad njim, bi jih gotovo namlatil. Vsakomur bi pogledal naravnost v oči, izzivalno in zasmehljivo; niti pred Zinko ne bi vztrepetal. Toliko zanosa in junaštva je bilo v njem, da je v žepu stisnil pesti, se škodoželjno nasmehnil in glasno rekel:

„Tako, zdaj pa imaj!“

Bil je prepričan da se je maščeval pogumno, nemara celo predrzno. Videl je Marjanco, Zinko, Petra in Izidorja, kako bodo skočili k njemu in ga s sklenjenimi rokami prosili, naj se zaskozibog premisli in zahteva od Pavle, da mu vrne hišo. In on? On bo odločno vztrajal.

„Ne in ne!“ je glasno dejal, široko pljunil v grm ob cesti in udaril s peto ob tla.

Toda dan se je že nagibal, sonce je zašlo in bližal se je mrak; zrak se je naglo hladil in prve kaplje večerne rose so že legale na zemljo.

Venc Poviškaj je samozavestno prikorakal skozi vas in se mladostno spustil po stezi k svoji hiši. Ko pa je položil nogo na majavi kameniti prag in iztegnil roko proti vežnim vratom, se je vse zamajalo v njem: maščevanje je nenadoma ugasnilo, drznost je izhlapela, telo se je stulilo — in v dušo Venca Poviškaja se je znova naselil stari grenki občutek žalosti in obupa.

Previdno je položil roko na svetlo kljuko in počasi pritisnil. Vrata so zaškripala v razjedenih tečajih in Venc Poviškaj je vztrepetal kakor tat, kadar udara v tujo hišo. Tiho se je prestopil po veži, šel v izbo, zaprl vrata za sabo in obstal.

„Ali ne boš večerjal?“ se je oglasila Marjanca iz kuhinje.

„Ne. Sem že,“ je plašno kriknil Venc in se naslonil na vrata, kakor bi se bal, da bo Marjanca stopila k njemu in mu brala iz oči, kakšnega vruga je skuhal.

„Kje si jedel?“ je vprašala.

„Pri Pavli — — — ne — — — pri Petru,“ je zamrmral Venc.

Marjanca je nekaj zabrundala in umolknila.

Venc je šel dvakrat iz kota v kota in obstal pri vratih. Pred njim je ležala prostorna izba, napolnjena s tišino in polmrakom. V duplinici pri peči je kakor bolešno srce neenakomerno tiktakala stara stenska ura, iz kota nad mizo je topo gledal zakajeni porcelanasti Kristus. Vse je bilo kakor v tistih večerih, ko je bil Venc še otrok: isti vonj po plesnobi in prežvečenem zraku, isti polmrak, ista puščoba. Velika miza je bila na istem mestu, še zmerom nekoliko odmaknjena od stene, čeprav že zdavnaj ni nihče sedal zanjo. Šivalni stroj je bil pokrit in na pokrovu je ležala debela plast prahu. Na oknu so dolgočasno zevale že nekoliko zarjavele velike škarje, težki likalnik pa je počival na koncu mize, kakor bi ga rabili vsak dan. Venc je stopil k mizi, vzel likalnik v roke, ga potežkal in previdno položil nazaj. Koliko njegovega življenja je bilo povezanega s tem orodjem. Ko je bil še otrok, mu je nekoč padel na boso nogo in mu zmečkal palec, kasneje, ko ga je oče učil šivanja, se je veliko preznojil ob njem: neštetokrat ga je vihtel v veži, da bi se oglje razžarelo; pri tem opraviilu mu je srce vselej burno utripalo, ker se je bal, da ga bo nenadoma spustil iz rok, ali pa da se mu bo roka iztrgala iz ramena.

Venc se je znova odpravil iz kota v kot. Stopal je previdno, ker so podnice škripale pod njegovimi koraki. Potem se je spet ustavil pri vratih in se ozrl po izbi: vse je bilo kakor nekoč, samo nič več ni bilo — njegovo. Zmajal je z glavo in čisto na dnu srca se mu je zazdelo, da je spet zagrešil veliko neumnost, toda natančno o tem ni bil prepričan.

Potegnil je klobuk na čelo, kakor bi ga bilo sram pred vsemi temi mrtvimi stvarmi, ki so zdaj iz mraka strmele vanj in mu nemo očitale, da jih je kar tako mimogrede zavrzel.

Legel je na peč in poskušal najti odtis hlačnega gumba, toda ker se je strop že pogreznil v temo, je krepko stisnil veke, da bi zaspal. V želodcu ga je težila obilna „frtalja“, ki mu jo je bila ocvrla Pavla in v glavi mu je šumelo žganje; Pavla mu je seveda pridno natakala, ker se je bala, da se bo v zadnje trenutku premislil.

Ko je Marjanca pomila krepe, odprla vrata v izbo, voščila lahko noč in se odgugala po stopnicah, se je Venc nekoliko oddahnil. Vsaj do jutra bo živel v miru. Šel je v kuhinjo in v dušku izpil korec vode. Potem se je vrnil v izbo in sedel k mizi, zagrebel obraz v dlani in se zamislil. Nenadoma je planil pokoncu, se grenko nasmehnil in stopil iz hiše. Potegnil se je po stezi za vasjo in se ustavil pred vrati Petrove kleti. Dvakrat je zmajal z glavo in se odločno vrnil do mostu, naposled se je pa le ojunčil in vstopil

„Kaj pa ti ob tej uri? Ali si vstal od mrtvih in se že spet ženiš?“ sta se oba hkratu začudila Peter in Izidor.

„Nič, nič. Samo povedat sem prišel, da sem zdaj tudi jaz proletarijat,“ je počasi povedal Venc in okrog usten se mu je zarisal trpek nasmeh.

„Kako? Kaj? Zakaj? Kakšen proletarijat? Nikar ne čvekaj!“ je razkačeno zavpil Izidor; zadnje dni je bil hudo nataknen, ker je imel nekažne sitnosti z ljubeznijo Pavle Puščavarjeve.

„Kako? Saj si rekel, da nisem proletarijat, ker sem hišni posestnik. Zdaj nimam več hiše,“ je zamrmral Venc in pobesil oči.

„Kako nimaš? Ali se ti je pogreznila?“

„To ne. Sestri sem jo dal,“ je priznal.

„Kaj — — —“ je zahripel Izidor in planil s stola. Zevnil je, kakor bi zazelal, pokazal razbite zobe in skoraj bi bil potegnil iz žepa štulo in lopnil Venca po čokatem nosu. Šel je dvakrat po sobi, pljunil skozi okno in iskal primerne psovke.

„Ti si — — — čuk, razumeš: čuk!“ je naposled vendarle spravil iz sebe in tako prodirno zabodel svoje edino oko v Venca Poviškaja, da se je ta umaknil in se naslonil na vrata. „Zakaj si to storil? Pa ni hudič, da zaradi tistih besedi, ki sem jih takrat bleknil?“ je tišje dejal Izidor, ker mu je začela vest trkati na prsa. „Tebi ne sme človek niti črhiniti, ker imaš predober spomin. Če ti rečem, da se obesi, se boš pa obesil, kaj? Tele!“

„Kaj naj počnem s hišo? Ženil se ne bom,“ je po dolgem molku tako skesano dejal Venc, kakor bi prosil odpuščanja.

„Ali si si kaj izgovoril?“ je vprašal Peter.

Venc je začudeno izbuljil oči.

„Če si si izgovoril stanovanje, hrano, obleko?“ je zatulil Izidor vanj.

Venc je odkimal.

„In si podpisal?“

Venc je prikimal. V očeh so se mu nabrale solze, okrog ustnic se mu je znova zarisal trpek nasmeh.

„Nikar se tako ne reži! Kakor bi se cmeril!“ je jezno zakričal Izidor in stopil k oknu.

Peter se je dvignil, dostojanstveno vrgel dolge lase s čela in iztegnil roko, kakor bi hotel povedati važno, odredilno besedo. Toda ko se je srečal z začudenimi očmi Venca Poviškaja, se je vrnil k mizi, sedel in se pogreznil v branje.

Venc je še nekaj časa stal pri vratih in izgubljeno gledal po sobi. Potem je posmrknil, potegnil iz žepa rdeč robec in se glasno useknil za slovo.

Venc Poviškaj se je vlekel skozi vas, kakor se ponoči bredomci vlačijo skozi tuja mesta. Vse se mu je zdelo mrzlo in neprijazno. Njegova hiša je čepela ob vodi kakor stara onemogla ptica in se kopala v mesečini, na drugem bregu so ropotala mlinska kolesa, iz gostilne Mojega Jezusa se je slišal skrižani avtomat. Venc je tiho odprl vrata, vstopil, legel na peč in zamižal tako trdno, da so mu solze pritekale iz oči — toda zaspal je šele ob zori.

Zjutraj ga je predramilo babje prerekanje, ki se je vnelo v kuhinji. Skočil je pokoncu, a še preden se mu je spomin razbistril, je že stala Marjanca pred njim, mu mahala pred očmi z nekakšnim papirjem, zmerjala, vila roke, mu žugala s prstom in trdila, da jo je spravil v prerani grob. Za njo je vstopila Pavla, se prijazno nasmehnila in voščila dobro jutro.

Venc se je nekaj časa izmikal s pogledi in otepal z rokami, potem je zatulil, naj ga puste na miru, se vrgel na trebuh po deskah in zagrebel obraz v umazano podlogo svojega suknjiča.

Kar je bilo podpisano, je bilo podpisano. Pavla se je začela seliti še istega dne. Njen mož, „zaspani Tone“, kakor so ga imenovali na vasi, ker je zmerom spal, je popoldne prinesel težko skrinjo, jo položil sredi izbe, izpustil mastno kletvino, si obrisal potno čelo, se zleknil po peči in začel pri priči vleči dreto. Njega vse te stvari niso vznemirjale. Zanj ni bilo važno, kje bo stanoval; poglobitna je bila topla, prostorna peč.

V dveh dneh je bila selitev pri kraju in začelo je novo življenje.

Pavla je seveda potrebovala zase in za svojo družino vse prostore. Marjanca je le s težavo in hudim preprirom obdržala svojo sobo, na peči pa se je zasidral „zaspani Tone“ in Venc se je moral kajpak pohlevno umakniti. Ko se je nekega večera hotel zlekniti po peči, mu je Pavla z žalostnim glasom povedala, da je Tone prehlajen, in ga lepo prosila, naj

se za nekaj dni umakne na kaščo, kjer mu je že pripravila posteljo. Venc se ni nič upiral; rekel je „mhm“ in „saj“ in bilo je opravljeno. Tone je bil od tistega večera dalje večno prehlajen in je smrčal na peči, Venc pa je hodil na kaščo. Pavla je sama sešila tri vreče, jih nagatila s slamo, vrgla nekaj starih cunj in novo ležišče Venca Poviškaja je bilo pripravljeno. Venc je svojo posteljo samo toliko preložil, da je lahko gledal skozi malo okence, ki je bilo v obliki podolgovatega srca izrezano iz lesenega opaža. Skozi tisto okence je strmел ure in ure, kaj malega zažvižgal in razmišljal o svoji usodi. Spočetka so ga redno klicali k skledi, kasneje so večkrat pozabili nanj.

Zunaj je ugašalo poletje, v deželo je prihajala jesen: otava se je prelivala v vetru, ajda je cvetela po njivah, po gozdu je že rumenelo listje. Pod hišo je rasla stara tepka; včasih so ponoči njene veje praskale po lesenem opažu in Venc se je tistega praskanja bolj bal kakor podgan in miši, ki so švigale čez njegovo posteljo. Kadar je bila jasna noč, mu je mesečina lila naravnost v obraz. Takrat je sanjal; sanjal je o iglah, o likalniku, o šivalnem stroju, o očetu in o globoki, temnozeleni vodi, v kateri je stala Zinka z otrokom v naročju. Venc se je bal, da bo utonila, ker je tako negibno stala sredi tolmuna. Rad bi ji zakričal, naj plava; napenjal se je na vse pretege, toda izdaval ni niti črke. Ko se je zbudil, je bil ves prepoten in je trepetal kakor šiba na vodi. Včasih se je po takih sanjah dvignil, se tiho splazil po stopnicah, se šele pred hišo obul in šel k Petru.

„Kaj je?“ je nevoljno zagodrnjal Peter. „Spet sanje?“

„Daaaa — — —“ je sramežljivo zastokal Venc.

„Kaj si sanjal?“

„O vodi. O čisti, globoki, zeleni vodi — — — in — — —“ je mrmral Venc in strmел v svoje raztrgane čevlje.

„To ni nič. Čista voda ne pomeni nič slabega. O motni vodi ni dobro sanjati. O ribah tudi ne. In zdaj pojdi, saj vidiš, da delam,“ je nergal Peter.

„Saj grem,“ je zastokal Venc in se pobral.

Drugo noč je sanjal o motni vodi in o ribah.

Kadar je bil Izidor pri Petru, so sedli h kartam in metali „marjaš“ skoraj do dne. Zjutraj je Izidor včasih vzel Venca s sabo v gozd, da mu je pomagal nastavljati zadrgalice srnam in lisicam. Upogibala sta mlade gabre, jim sekala vrhove in zarezavala v lubje, da se zadrgalica ne bi snela.

Tako se je navidez lepo in brezskrbno življenje Venca Poviškaja vleklo do pozne jeseni. Nihče se ni zanimal zanj, pa tudi on se ni za nikogar zanimal. Taval je po gozdu, posedal pri Petru in ždel na kašči. K skledi so ga tako poredko klicali, da se je Marjanca nekega dne hudo razčeperila:

„Hišo ti je dal in ti mu še pomij ne privoščiš!“ je rekla Pavli.

„Saj nič ne dela. Zastonj tudi ne bo žrl! Vi ga pa nikar ne zagovarjajte, saj sta oba enaka,“ je bevsknila Pavla.

Marjanca se je bila res že takoj po Pavlini preselitvi potuhnila in ni prišla za nobeno delo. Zanimala se je samo za svojo dušo in za vaše čenče. Po večini je preždelala v svoji sobi ali preklepetala pri starih babah. „Zaspani Tone“ je bil še zmerom prehlajen, ležal je na peči in marljivo spal, Pavla pa je kuhala in skrbela za vse. Delo ji je raslo čez glavo in zato ni čuda, da je brnela po hiši kakor osa.

„Pa naj kaj dela,“ je zanergala Marjanca.

Prav takrat se je najmlajši zbudil in se začel dreti.

Pavla se je naglo zavrtila, skočila po stopnicah, odprla vrata na kaščo in se zadrila:

„Venc! Dol!“

Venc je pomolil svojo preplašeno glavo iz polmraka.

„Dol!“ je glasno ponovila Pavla in pokazala s kazalcem predse.

Venc se je počasi prizibal po škripajočih stopnicah in obstal v veži skrušen in nebogljen.

„Na, tu ga imaš in ga poviškaj. Zakaj si pa Poviškaj!“ je Pavla zatulila vanj in mu posadila v naročje kričече ga otroka.

Venc je s trepetajočimi rokami krčevito stisnil otroka k sebi.

„Če ga spustiš na tla, ti razčesnem nos, zapomni si!“ je bevsknila Pavla in udarila s peto ob tla.

„Saj ga ne bom,“ je zastokal Venc in nesel malega kričača v izbo.

S tistim dnem se je končalo brezskrbno življenje Venca Poviškaja. K jedi so ga sicer redno klicali, toda moral je ostati pestunja. Viškal je otroke, jih tolažil, previjal in zibal, kakor je revež vedel in znal. Pavla ga je psovala, „zaspani Tone“ ga sploh ni videl, Marjanca mu je tu pa tam stisnila liro za cigarete, Venc pa je molčal in živel tjavendan; samo kadar ga je kdo ozmerjal s Poviškajem, so se mu oči rahlo zaiskrile.

Na kašči mu je bilo mraz, skozi leseni opaž je pihal veter, zato se je Venc rad stisnil k topli peči. Tako se je tudi zgodilo, da je kakih štirinajst dni pred božičnimi prazniki prihuljeno legel na peč med svaka in najstarejšega fantalina. Zastrmel se je v odtis hladnega gumba, toda prijetna toplota mu je kmalu zatisnila oči. Fantalin se je medtem prebudil, potegnil iz blazine dolgo slamo in začel bezati z njo po širokih nosnicah Venca Poviškaja. Venc se je v dremavici nekajkrat stresel in namrdnil, ker pa fantalin le ni odnehal, se je dvignil in ga krenil po prstih. Fantalin je globoko zajel sapo in se nečloveško zadril. „Zaspani Tone“ se je predramil in užaljeno pogledal poba, ki je s prstom kazal na Venca. Potem je počasi potegnil roko izpod glave in opilil Venca po licu. Venc je ostrmel, si pomel oči in začudeno pogledal svaka; stisnil je ustnice, se potegnil s peči in skočil k mizi. Zgrabil je likalnik, ga potežkal, se vrnil k peči, ga

zavihtel in trdo položil na svakovo lobanjo. „Zaspani Tone“ je samo kratko vzdihnil in padel v nezavest.

Venc je mirno položil likalnik nazaj na mizo, si obrisal roko ob hlače in stekel na kaščo. Tam se je vrgel na svoje ležišče, zagrebel obraz v stare cape in venomer polglasno ponavljal:

„Zdaj sem ga ubil. Zdaj sem ga ubil — — —.“

V njegovem srcu ni bilo nobene groze, pač pa samo neko začudenje pred neznanim občutkom, ki ga do takrat še ni poznal.

V hiši se je dvignil velik direndaj. Otroci so se drli, Pavla je klicala na pomoč, Marjanca je molila in iskala blagoslovljeno svečo. Toda „zaspani Tone“ ni bil mrtev. Odpeljali so ga v Gorico in zdravnik je rekel, da se bo skoraj gotovo izmazal.

O mraku so prišli orožniki na kaščo in uklenili Venca Poviškaja. Noč je prespal v kasarni, drugo jutro pa je Moj Jezus napregel Mico in ga odpeljal v Tolmin.

„O, moj Jezus, le zakaj si to storil,“ je zastokal Moj Jezus, ko je Venc stopal v koleselj; toda orožniki so mu rekli, naj drži gobec.

Tisti večer se je Moj Jezus vrnil zelo pozno. Bil je hudo potolčen in čez vso mero pijan. Zmerjal je huje ko po navadi in trdil, da je vse to Zinkino maslo.

Zinka je slonela ob štedilniku in molčala. Nemara je mislila na svojega otroka, nemara pa tudi na Venca Poviškaja. In zakaj ne? Ko so ga orožniki zjutraj uklenjenega pripeljali iz kasarne, je slonela za oknom; zastrmela se je v njegov pobešeni obraz in pri srcu jo je tako čudno zgrabilo, da bi najrajši planila k njemu in ga stisnila k sebi.

9

Ko se je Venc Poviškaj vrnil iz ječe, je bilo njegovo telo precej zrahljano, njegovo čisto srce pa je bilo do vrha napolnjeno s strahom, obupom in sramoto. Potegnil se je na kaščo kakor oklofutan otrok, se vrgel na svoje ležišče in dolgo mižal. Potem se je dvignil, stopil k okencu in se s svojimi velikimi očmi zamaknil po pokrajini. Ko je odhajal je bila zima in sneg, zdaj je ležala pred njim blatna, samo tu pa tam še zasnežena pomladna zemlja. Trava je že zelenela po obronkih, v gozdu so brstele breze in cveteli nagnoji. Tudi stara tepka je že poganjala očesca in je ponoči še zmerom praskala po lesenem opažu. Venc je vtaknil glavo skozi okence in pogledal k tepkinim koreninam: tam je ležal težki likalnik, zarjavel in razklan. Venc se je zlecnil in se vrnil na posteljo.

Ponoči je spal rahlo spanje, otepal z rokami in kričal. Sodniki so hodili mimo njega in ga zasliševali, se nasmihali in zmigovali z rameni; ječar je odpiral vrata, ga za rokav vlekel po hodniku in ga pahnil v celico. Ležal je na trdi postelji, strmel v gole razkoračene ženske, ki so bile narisane po ste-

nah, in sanjal o trobentah. Ko se je zbudil, je plašno pogledal v temo, potipal z rokami okrog sebe in videl, da je že doma.

Še pred dnem se je dvignil, se zamaknil predse in razmišljal o svoji bridki usodi. Razmišljal je pridno in se vestno potapljal do vseh pretresljivih globin, ki jih je lahko dosegala njegova preprosta in nekoliko skaljena pamet, a razmislil ni nič.

„Zaspani Tone“ se še ni vrnil iz bolnice; v hiši so se drli otroci, starejša dva sta odpirala vrata na kaščo in ga zmerjala z besedami, ki sta jih slišala od matere. Marjanca je včasih stopila k njemu in mu pod predpasnikom prinesla kruha in cigaret.

Tako je živel Venc Poviškaj štirinajst dni, dokler se Pavla iz svoje lastne skušnjaje ni spomnila, da je lenoba mati vseh pregreh. Stopila je k njemu, vrgla predenj vrv in osorno zahreščala vanj, naj se pri priči odviška po drva, kajti bridko se vara, če misli, da bodo ubijalci in morilci zastonj žrli v njeni hiši.

Venc se je skobacal iz svojega gnilega ležišča, poviškal svoje kilo, krepko zategnil pas, pobral vrv in stopil h Graparjevemu Petru. Pri mostu so se zakadili vanj vaški paglavci, se zgrabili za trebuhe in se zadržli nad njim:

„Venc, poviškaj, poviškaj!“

Venc je sklonil glavo in zdaljšal korak. Ko je odprl vrata v klet in položil nogo čez prag, je Peter zakričal nanj, naj ostane v veži.

„Zakaj?“ je ponižno vprašal Venc.

„Nemara si ušiv,“ je dejal Peter.

„Saj me nič ne grize,“ je odvrnil Venc in se popraskal pod pazduho.

„Tamle sedi,“ je rekel Peter in mu pokazal skrinjo pri vratih.

Venc je ponižno sedel, kamor mu je bilo ukazano.

Peter je šel nekajkrat po sobi, metal lase s čela in ni vedel, kaj naj ga vpraša.

„No, da, lahko bi dalj časa sedel. Kaj si pa sanjal?“ je rekel po dolgem premišljevanju.

„O trobentah, kakor na sodnji dan,“ je počasi povedal Venc.

„Mhmja,“ je zamrmral Peter.

Venc se je odkašljaj, se ozrl okrog sebe in prosil Petra, če bi mu skuhal kanček črne kave. Ko je popil kavo in se nekoliko segrel, je poprosil še za nit, da bi si prišil gumb k srajci.

„Bele niti nimam,“ je rekel Peter.

„Pa črno daj,“ je dejal Venc, si slekel srajco in začel šivati. Ko je prišil gumb, je oblekel srajco, prijel vrv in stopil v vežo.

„Kam greš?“ je vprašal Peter.

„Po drva. Pavla je rekla, da dobim potem zajtrk,“ je zamrmral Venc in stopil čez prag. Na pragu pa se je nenadoma okrenil in boječe vprašal:

„Ti, zakaj pa je meni tako usojeno?“

Peter je začudeno zmajal z glavo, vrgel lase s čela in trdo zdeklamiral:

„Gregorčič pravi: Usoda tvoja — to si ti!“

Venc se je okrenil in šel. Peter se je nagnil skozi okno in gledal za njim, ko je stopil čez most in se začel spenjati po pobočju. Šel je počasi in izginil med drevjem. Prve pomladne ptice so mu pele iz grmovja, teloh je cvetel ob poti, na resju je videl prve čebele, v prisojni strani so se šipe lesketale v zahajajočem soncu.

Med potjo se je Venc spodtaknil ob Izidorjevo zadržglico in telebnil v sneg kakor je bil dolg in širok. Trpko se je nasmehnil, odvezal zadržglico in se napotil dalje. V prijazni jasi se je ustavil, upognil mlado gabrovo vejo, ji odsekal vrh in zarezal v lubje, da se zadržglica ne bi snela. Potem je podaljšal zadržglico s pasom, si jo dal okrog vratu, zamižal in izpustil vejo.

To je bila zadnja bridkost, ki jo je usoda poklonila Vencu Poviškaju — in z njo je zaključil svoje kratko življenje.

Bog ima v nebesih toliko duš. Eno izmed njih je poslal na zemljo v podobi Venca Poviškaja, da bi s svojim trpljenjem zaslužila večno kraljestvo in mu tam prepevala na vekov veke čast in slavo. S te strani je Venc Poviškaj storil svojo dolžnost. Z druge strani pa so vsa spoznanja, ki jih je spoznal, vsa hrepenenja, ki jih je izhrepenel, in vse bridkosti, ki jih je bil deležen, čisto gotovo vredna enega človeškega življenja.

Omembe vredno je samo še tole, da je bila veja, na katero se je obesil Venc Poviškaj, prešibka in premlada, da bi zdržala tolikšno težo. Počasi se je šibila in telo Venca Poviškaja se je dotaknilo tal. Ko so ga našli, je čepel pod gabrovim grmom.

„Kaj bi govoril,“ se je sitno otrešel Izidor, ko so ga spraševali o tem. „Čepel je kakor pač čepimo skoraj vsak dan.“

Ta opazka je bila nemara predrzna v tistem žalostnem trenutku. Toda kaj zato? Ali se mar ne srečamo v življenju s tisoč bridkostmi, ki so tako smešne, da kažemo svetu samo smeh in skrivamo solze, ki nam vro iz oči?

Edvardu Kocbeku

(„Iz v“ premišljevanju o Španiji še „nerazodetih“ epigramov.)

Igo Gruden

Ker si z besedo moško jim izprašal vest,
z vestjó katoliško zjecljali so protest;
a ti si bolj krščanski kakor oni
in Franka blagoslovljeni kanoni.